

IV Revolūcijas priekšvakarā Pēterpilī 1916 -1917

PĒTERPILS UNIVERSITĀTE

Pēterpils Pirmā pasaules kara laika bija izvērtusies par ievērojamu latviešu centru. Šai Krievijas rietumnieciskākajā pilsētā saplūda vairāki tūkstoši latviešu bēgļu. Bija daudz strādnieku, kas strādāja Pēterpils lielajās fabrikas. Daudzi latviešu skolnieki bija evakuēti uz Pēterpili un dzīvoja tur internātos. Kaut arī vairums bija iesaukti armijā, bija vēl prāvs skaits latviešu studentu un kursistu. Tā toreiz sauca studentes, jo tām cara laikā bija atsevišķas augstākās mācību iestādes Darbojās vairākas latviešu biedrības. Viena no tām - "Kultūra" - pulcināja demokratu un sociāldemokratu. Iznāca divi latviešu laikraksti - mērenā "Baltija" un mazliet kreisākā "Jaunā Dienas Lapa", kas bija pārcēlusies no Rīgas. Darbojās latviešu teātris. Pēterpilī [jeb kā krievu valdība to kara laika bija pārdēvējusi - Petrogradā] atradās arī Baltijas Bēgļu apgādāšanas Centrālkomiteja, kuŗas rīcība bija prāvi līdzekļi. Tā organizēja palīdzību visā plašā Krievijā izkaisītajiem latviešu bēgļiem. Valsts Dome Pēterpilī darbojās arī divi latviešu domnieki: Jānis Goldmanis un Jānis Zālītis, kas ietilpa krievu mēreni liberālajā progresistu frakcijā.

Apmetāmie pie kādas dzelzceļnieka ģimenes. 5. Rotā [ielas nosaukums], netālu no Baltijas stacijas. Māte dabūja darbu Bēgļu Centrālkomitejas preses birojā. Es sāku studijas universitātes juridiskajā fakultātē, kas atradās Vasilija salā. Ik dienas gāju uz lekcijām un iepazīnos ar tieslietu profesoriem. Vairums liberālo profesoru bija reakcijas gados bijuši spiesti atstāt universitāti, un 1905. gadā piešķirtas

autonomijas tiesības tagad bija ļoti ierobežotas. Universitātē lekcijas lasīja vairs tikai liberālais polis L. Petražickis, kas mācīja tiesību filozofijas vēsturi. Kādu nelielu un neobligātu kursu lasīja privātdocents M. fon Reisners Viņš bija sociāldemokrāts. Šī Baltijas baronu atvase jau 1904. gadā pazīstamajā "Karaļauču prāvā" pret latviešu revolucionāriem, sniedza iznīcinošu liecību par cara patvaldību. Reisners bija simpātisks cilvēks un teicams runātājs. Studentu visienīstākais profesors bija kāds Gribovskis, kas savas lekcijās sistemātiski propagandēja caristiskās Krievijas kara mērķus - Bospora un Dardaneļu jūras šaurumu un Konstantinopoles [tagadējās Istanbulas] pievienošanu Krievijai. Studenti viņa lekcijas bieži pārtrauca, un lielkrievu imperiālistu izsvilpa.

Iesaukumi armijā bija studentu skaitu stipri samazinājuši 1916. gadā lielajā Pēterpils universitātē visas četras toreizējās fakultātes bija vairs tikai 5. 964 studenti. Puse no tiem studēja tieslietas. Lekcijas apmeklēja vairs tikai kādi 30-40 studenti. Universitātes gaisotne 1916./17. mācības gadā bija ļoti nemierīga. Liela studentu daļa bija neapmierināta ar cara valdību un tās reakcionāro politiku. Šis nemiers dažkārt izpaudās studentu protesta sanāksmes (schodki), no kuņām dažas notika ar prorektora atļauju, citas bez tādas. Universitātes kāpņu telpās arvien dežurēja gorodovoju [policistu] grupas, lai vajadzības gadījumā varētu ātrāk uzstāties pret studentiem.

LATVIEŠU STUDENTU PULCIŅA "DARBS"

Studentu sabiedriskā dzīve parasti norisinājās juridiskās fakultātes lielajā un gaņajā gaitenī. Tur studenti satikās, tur gar sienam bija studentu biedrību vitrīnas ar informāciju par to darbību. Jau dažas dienas pēc ierašanas

universitātē atsaucos latviešu studentu biedrības "Darbs" aicinājumam ierasties uz tās rudens sanāksmi. Tā bija nolikta kādā privātā dzīvokli. Biju informēts, ka "Darbs" ir kreiso studentu biedrība, kas simpatizē sociāldemokrātiem. Apbruņojos ar mūsu ģimenes drauga, bijušā valsts domnieka Dr. Andreja Priedkalna rekomendāciju un devos uz šo savu pirmo studentu sapulci.

Priedkalna ieteikums radīja uzticību studentos, un mani tūlīt ievēlēja "Darba" valdē, kur es kļuva par biedrības sekretāru. Starp maniem jaunajiem draugiem bija Nikolajs Kalniņš [1894-1948]. vēlākais zvērinātais advokāts un Saeimas deputāts, un Arturs Kaktiņš [1893-1938]. vēlākais Padomju Savienības augstākās saimnieciskas padomes vadošs darbinieks. Viņa pēdējais amats, pirms to Staļina terora laika nogalināja, bija Tadžikistanas ministru padomes priekšsēža vietnieks. Kaktiņš ("Artka") šinī laikā nebija lielinieks. Dažreiz Pēterpilī ieradās arī matēmatiķis Arvīds Zeibots [1894-1934], kas kara laika bija pārcēlies uz Rīgu, kur strādāja Marģera Skujenieka vadītajā Bēgļu Centrālkomitejas statistiskajā birojā. Visi vīņi jau bija vecāki, pēdējā kursa studenti. Tā nu sākās mana studenta sabiedriskā darbība, bija jāuztur sakari ar citām, līdzīga rakstura biedrībām un novadniecībām, jāpiedalās kopējās diskusijās par aktuālam lietam, jāpārstāv "Darbs" universitātes novadniecību delegātu sanāksmes.

Dzīvojām netālu no Dr. Andreja Priedkalna dzīvokļa Zabalkanska prospektā, un bieži tikāmies ar viņu. Priedkalns no 3. Valsts Domes laikiem labi pazina 4. Domes sociāldemokratiskās frakcijas priekšsēdi, gruzīnu mežinieku Nikolaju Čcheidzi un ieguva no viņa informāciju par Domes darbību, kreiso domnieku runu tekstus [laikrakstos kara cenzūra tās neatļāva iespiest] un ziņas par politisko noskaņu Domes opozīcijā. Vērtīgu politisku informāciju ieguva legālā

ceļā no neitrālās zviedru preses. Cariskā cenzūra bija neapķērīga un es tāpēc varēju pasūtīt zviedru sociāldemokrātiskās Jaunatnes savienības žurnālu "Stormklockan" un Stokholmas lielo laikrakstu "Dagens Nyheter". Tur bija plaša starptautiska informācija, ko nevarēju atrast nevienā krievu vai latviešu avīze. Par latviešu organizāciju darbu un politisko stāju arvien stāstīja mana māte, kas strādāja Bēgļu Centrālkomitejā.

No Rīgas vairākas reizes iebrauca M. Skujenieks. Ar viņa starpniecību uzturēju sakarus ar radikālo un demokrātisko "Jaunā Vārda" redakciju. Joprojām sūtīju rakstus šim laikrakstam uz Rīgu. Pēterpilī satikos arī ar kādreizējo jaunstrāvnieku un vēlāk pirmo neatkarīgās Latvijas Saeimas priekšsēdi, vienmēr laipno un humora pilno, zvērināto advokātu Frici Vesmani [1875-1942]. Vesmanis kara laikā no Jelgavas bija pārcēlies uz galvaspilsētu. Satikos arī ar veco draugu no Jūrmalas laikiem, Jāni Sīli, kas strādāja kāda lielā uzņēmuma kantorī. Pāris reizes apmeklēju arī Pēteri Stučku [1865-1932], kas dzīvoja lielā dzīvoklī Baseina ielā un bija turīgs zvērināts advokāts. Stučka interesējās par informāciju, ko guvu no zviedru preses. Zināju, ka Stučka ir latviešu lielinieku teorētiķis un ka viņš bija konfliktā ar maniem vecākiem. Taču tagad mūsu kopīgā pretkara stāja mūs visus uz laiku samierināja. Iespāids, kādu guvu no Stučkas, nebija sevišķi pozitīvs. Man viņš šķita mierīgs, patukls, labos apstākļos dzīvojošs vīrs, kam nekā netrūka. No aktīva partijas darba Stučka atturējās, un tāpēc arī kara laikā viņu nekādas represijas neskāra. Neviens no viņiem tolaik nelegālajā sociāldemokratu darbībā nepiedalījās.

Studentu darbā man drīz iznāca piedalīties latviešu studentu diskusijās par karu. Kādā sapulce, kas notika, ja nemaldos, psihoneuroloģiskajā institūtā, mēs, "Darba"

pārstāvji, sadūrāmieš ar kaŗa aizstāvju grupu. To vadīja Rūdolfs Lindiņš [1887-1944], kas pirmskaŗa gados bija Latvijas sociāldemokratijas propagandists un noteikts maziņeks, bet kaŗa gados bija kļuvis par aizsardzībnieku un sadarbojās ar krievu maziņekiem-aizsardzībniekiem. Neatkarības laikā Lindiņš bija Satversmes Sapulces deputāts un viens no agrārās reformas īstenotājiem. Viņu balstīja Rūdolfs Veidemanis (1887-1974), vēlāk departamenta direktors neatkarīgajā Latvijā un "Kuzes" fabrikas vadītājs Lindiņš bija labs runātājs, cilvķeks ar politiskiem piedzīvojumiem, un man nebija viegli ar viņu diskutēt. Tomēr savu uzdevumu veicu, un turpat puse no sapulces dalībniekiem nosvērās mūsu, kaŗa pretinieku, pusē.

SOCIĀLDEMOKRATU "PROMETEJS"

Drīz līdz mūsu "Darba" grupai nonāca ziņas, ka Peterpilī nelegāli darbojoties latviešu sociāldemokratu organizācija, kas nodibinājusies tikai 1916. gadā. Tas bija "Prometeja" rajons. Krievijas SDSR Pēterpils organizācija Rajonu bija nodibinājuši latviešu strādnieki, kas agrāk bija partijas biedri Latvijā, bet tagad bēgļu gaitās atraduši darbu Pēterpils lielajās rūpnīcās, 1916. gadā viņu frakcionārā stāja bija diezgan neskaidra, toties viņi bija internacionālisti un kaŗa pretinieki. Rajona komitejai bija arī kaut kādi sporādiski sakari ar Latvijas Sociāldemokratijas Rīgā palikušo Centrālkomiteju. Reiz tā saņēma no Bostonas kaŗa laikā tur izdoto "Cīnās" biezo kopnumuru ar Jansona interesanto latviešu pilsonības kaŗa nostājas kritiku "Uz ežiņas galvu liku".

Kaut kāda otra maza grupa pulcējās ap Lindiņu. bet viņa aizsardzībnieku stāja mums nebija pieņemama. Tāpēc nolēmām meklēt sakarus ar "Prometeju", un 1916. gada

ziemā "Darba" biedri pievienojās tam kā atsevišķs pulciņš ar nosaukumu "Vārds". Rajona pulciņa pārstāvju padomē mūs pārstāvēja A. Kaktiņš, bet mani delegēja uz "Prometeja" propagandistu kolēģiju, kuŗas uzdevums bija lasīt referātus rajona pulciņiem

"Prometeja" rajons apvienoja 150-200 latviešu sociāldemokrātus Tas bija ļoti maz, ja apdoma, ka tanī laikā Pēterpilī bija apm. 10.000 latviešu strādnieku. Rajona darbība turklāt bija tikai sākuma stadijā. Redzamu vecas partijas darbinieku trūka, viss vairums bija fabriku strādnieki, partijas ierindas biedri. Tāpēc arī "Prometejam" nebija lielākas ietekmes Pēterpils latviešu strādniekos, kuŗi turklāt bija izkaisīti pa lielas pilsētas attālajiem rajoniem. Inteliģentu rajona tikpat ka nebija, P. Stučka. Dr. A. Priedkalns un rakstnieks Dr A Kurcijs, kas arī dzīvoja Pēterpilī, "Prometeja" darba nepiedalījās, baidīdamies no žandarmērijas represijām.

Darbojoties "Prometeja", iepazinās ar kādu lielnieku, rajona komitejas locekli, kas lietoja segvārdu "Pavuls". Viņa īstais vārds bija P. Ķuzis [1899 -1938], bet viņš dzīvoja ar Jāņa Bērziņa pasi. Šis uzvārds viņam palika visā turpmākajā dzīvē, arī pēc revolūcijas. Vēlāk viņš ilgus gadus bija Sarkanarmijas izlūkošanas pārvaldes priekšnieks, bet 1936. gadā viņu sūtīja ka galveno militāro padomnieku uz Spāniju, lai palīdzētu spāņu republikas valdībai aizstāvēt Madridi pret Franko armijas uzbrukumu. 1937 gadā viņu atsauca atpakaļ uz Maskavu, un dažus mēnešus vēlāk Staļina čeka viņu nošāva.

DISKUSIJAS PAR LATVIJAS AUTONOMIJU

Drīz mums, sociāldemokratiskajiem studentiem, nācās

izteikties jautājumā par latviešu tautas nacionālpolītisko nākotni, kas tolaik nodarbināja visas aprindas.

Viskrieviskākās šinī jautājuma bija Fr Veinberga un J. Bisenieka vadītas galēji labās aprindas. Viņu viedokli jau 1915. gadā skarbi izteica laikraksts "Dzimtenes Vēstnesis", kas kara laikā bija no Rīgas pārcēlies uz Pleskavu. Tur 1915. gada 25. februārī bija burtiski pateikts: "Būtu jāuzskata par plānprātiņu ikviens latvietis, kas iedomātos dibināt kādu patstāvīgu latviešu valsti". Šīs reakcionārās aprindas orientējās pilnīgi uz cara valdību, cerot, ka tā, kara apstākļu pamudināta, uzstāsies pret vācu muižniecību un dos latviešiem lielākas kultūrālas tiesības.

Latviešu liberālās pilsonības vairums pulcējas ap V. Olavu un J. Čakstes vadīto Latviešu Bēgļu Centrālkomiteju Pēterpilī, kur iznāca arī šo aprindu laikraksts "Baltija", ko rediģēja zvērinātais advokāts A. Bergs. Arī abi latviešu domnieki. J. Goldmanis un J. Zālītis, bija šo aprindu pārstāvji. Tomēr viņu politika bija nogaidīga un atturīga, bez kāda noteikta nacionālpolītiska mērķa. Tie mēģināja sadarboties kā ar cara valdību, tā ar krievu opozīcijas "Progresīvo bloku". Centrālkomiteja teicās piekopjam reālpolitiku: esot jāpiemērojas apstākļiem, nekādas noteiktas un tālejošas prasības nav jāuzstāda, jālūdz tikai tas, ko tagadējos apstākļos var cerēt iegūt. Vienīgā konkrēta prasība bija, 1916. gada 24 martā [7. aprīlī], latviešu domnieku Krievijas Valsts Dome iesniegtais zemstes [gubernu un apriņu pašvaldības] projekts [bez Latgales], kas tur "apgūlās". Arī krievu liberāļi neizrādīja simpātijas latviešu nacionālajiem centieniem. Toreiz stāstīja, ka, pēc 1916. gada Goldmaņa runas par zemstes reformu Latvijā. P. Miļukovs [krievu konstitucionālo demokrātu-kadetu līderis] esot Domes kuluāros ar sašutumu izteicies: "Ja jau visādi latvieši prasot autonomiju, tad arī samojedī to varot prasīt", un tas tomēr

esot par daudz.

Radikālākus uzskatus pauda Valkas "Līdums", Pēterpils "Jauna Dienas Lapa", bet it sevišķi Maskavas "Dzimtenes Atbalss" un Rīgas "Jaunais Vārds". Šie divi laikraksti 1916. gadā stāvēja par Latvijas nacionālpolītisku autonomiju un kritizēja Centrālkomitejas un latviešu domnieku atturību. Šinī virziena darbojās arī Maskavas latviešu kultūras birojs, kuŗa uzdevumiā 1916. gadā vecais sociāldemokrāts un jurists K. Kurševics izstrādāja Latvijas autonomijas projektu. Taču cenzūras apstākli neļāva šiem laikrakstiem atklāti propagandēt autonomijas prasību. "Jauna Vārda" rakstu autori par autonomiju bija galvenokārt M. Skujenieks un A. Zeibots

Latvijas sociāldemokrātijā diemžēl vēl nebija sava programma un kongresu rezolūcijās konkretizējusi savas nacionālās prasības Tomēr jau 1912. gadā apspriežot partijas platformu 4. Valsts Domes velēšanās. J. Jansons kādā plašā rakstā "Cīņā" [nr. 12] izteicās par autonomiju un uzsvēra, ka "mums jāpastāv uz Baltijas tautu vietnieku Saeimu ar vietējas likumdošanas pilnvarām". Bet Fricis Mendrs 1914. gada pavasarī kādā savā grāmatā ["Jankavisms"] rakstīja, ka LSD jāpieņem "nacionālās autonomijas prasība"

Kaŗa laikā autonomijas prasību sāka popularizēt maziņeki savos rakstos un brošūrās, kas tika izdotas Šveicē. Tie bija J. Rainis, Fr Mendrs un F. Cielēns, bet Krievijā to darīja M. Skujenieks Rīgā un K. Kurševics Maskavā.

Turpretī latviešu lieliniķiem autonomijas ideja nepatika, viņi uzskatīja to par pakļaušanos pilsonības nacionālistiskajām idejām. Latviešu sociāldemokrātu "Prometeja" rajona komiteja, kur noteikšana bija lieliniķiem, ieņēma šādu negatīvu stāju.

DAUGAVAS FRONTĒ PIE TĒVA

1916. gada Ziemsvētkos aizbraucu uz Daugavas fronti, lai apmeklētu tēvu, kas tad atradās Krapē. Rīgā satikos ar M. Skujenieku un A. Zeibotu. Vienojāmies aktīvizēt autonomijas propagandu, un es apņemos to ierosināt Pēterpils studentu vidū. Apmeklēju arī "Jaunā Vārda" redakciju Suvorova ielā 3 [vēlākā Kr. Barona iela], un satikos ar laikraksta redaktoru Ē. Pīpiņu, simpātisku radikālu demokrātu un autonomijas prasītāju.

Rīga tolaik atradās Ziemsvētku kauju ietekmē, par ko pilsētā visi runāja. Vairums nosodīja krievu ģenerāļus, kas nebija pietiekami atbalstījuši latviešu strēlnieku divīzijas uzbrukumu. Dzirdēju arī pārmetumus latviešu pulkvežiem, kas pārāk aizrāvušies un esot līdzatbildīgi par lielajiem zaudējumiem. Runājot ar latviešu strēlniekiem, bija jūtams liels nemiers un neuzticība vadībai, arī abiem valsts domniekiem J. Goldmanim un J. Zālitim. Strēlnieku noskaņojumā bija noticis skarbs pagrieziens uz kreiso pusi.

Atgriezies 1917. gada janvārī Pēterpilī, ierosināju autonomijas ideju "Darbā" un pēc tam partijas pulciņā "Vārds". Pēc plašākām pārrunām abas grupas izlēma par labu autonomijai. "Darbs" sarīkoja autonomijas popularizēšanai pusatklātu latviešu studentu un kursistu sapulci. 1917. gada februāra vidū. Tā notika F. Leshafta kursos, piedaloties ap 50 personām. Mans uzdevums bija nolasīt referātu un pamatot Latvijas autonomijas prasību, kas guva dzīvu atbalstu. Vienīgais oponents bija "Prometeja" rajona komitejas pārstāvis, lielnieks, J. Bērziņš Viņa iebildumiem nebija panākumu, un sapulce izteicās par labu autonomijai.

Apstākļi Pēterpilī bija kļuvuši kritiski. Februārī

veikalos bieži trūka maizes un citu pārtikas produktu, kas radīja nemieru strādnieku priekšpilsētās, kur tolaik strādāja un dzīvoja 250 000 rūpniecības strādnieku. Studenti un inteliģence bija sašutuši par cara valdības reakcionāro politiku, kas nedeva nekādas reformas. Valsts Domes liberālais un konservatīvais vairākums [kadeti un oktobristi] sekoja "Progresīvajam blokam", kas prasīja valdības un režīma maiņu. Arī mazās nelegālās organizācijas, kuŗās pulcējās daži simti sociāldemokrātu un sociālistu-revolūcionāru, aģitēja pret valdību, bet tām nebija lielāku panākumu. 10. februāri valdība lika apcietināt strādnieku pārstāvjus kara rūpniecības komiteja un tādā kārtā likvidēja pēdējo legālo sociāldemokratisko iestādi. Apcietināja arī Dr. A. Priedkalnu.

Nemiers auga, katastrofa tuvojas. Vēl 1917. gada marta pirmajās dienas reti kāds gaidīja drīzu revolūciju. Vispārējs uzskats bija, ka kara apstākļos revolucionāra sacelšanās pret cara režīmu ir neiespējama. Mazās pagrīdes organizācijas apzinājās savu vājumu, un neviena no tām negaidīja marta revolūciju. Bet Pēterpils jau atradās lielās revolūcijas tiešā priekšvakarā